

<https://www.facebook.com/groups/268693925325131/permalink/336151611912695/?mibextid=ztdM3>

В умовах воєнного часу співробітниками відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розроблено серію методичних матеріалів (презентації, відео, рекомендації) для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, які презентовано на сайті Інституту <https://ispukr.org.ua> та сторінці у Facebook <https://www.facebook.com/ispukr>, сторінці відділу <https://www.facebook.com/groups/268693925325131/>.

ЧАСТИНА 1. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вовченко О.А.

На сьогоднішній день постійних змін, воєнного стану в Україні та боротьби за волю, незалежність та безпеку теперішнього, майбутнього нашого народу, низки державотворчих процесів в Україні, зміни соціального стану населення, перетворення відбуваються і в освітній сфері. Це відзначається зміною форми навчання з очної (офлайн) на дистанційну (онлайн), підлаштування режиму викладання під воєнний стан (викладання виключно в моменти без оголошення тривоги, тобто коли звуки сирен не попередили про евакуацію у безпечне місце) та зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами, які характеризуються проблемами психологічної адаптації, зумовлені особливостями психофізичного та соціальної ситуації розвитку. Деадаптація, яка нині супроводжує майже всіх дітей сприяє формуванню девіантної поведінки, що зумовлює зростання злочинності та неповноцінну інтеграцію у соціум неповнолітніх осіб (як нині, так буде і наслідком післявоєнного часу).

Термін девіантна поведінка розглядається як порушення особистістю правових, моральних та соціальних норм. Поведінка, що характеризується відхиленням від означених норм, визначається як девіантна. У ситуаціях, коли відбуваються порушення правових норм – як делінквентна. Серед дітей/підлітків з особливими освітніми потребами (далі діти з ООП) порушення поведінки зустрічаються досить часто, особливо серед такої категорії як розумово відсталі особи у віці від 9 до 16 років (38,9% випадків) за даними на 2022 рік.

Означуючи категорію діти/підлітки з ООП розглядається широка група осіб. Діти/підлітки з особливими освітніми потребами – це особи, що мають різні порушення психічного чи фізичного розвитку, комбіновані порушення, які зумовлюють та впливають на загальний розвиток, і певним чином, не дозволяють особистості повною мірою соціалізуватися, подібно дітям/підліткам з типовим розвитком. Синонімічним поняттями до дефініції «діти з ООП» можуть бути такі категорії як «особа з психофізичними порушеннями», «особистість з атиповим розвитком», «особа з ментальними порушеннями» (переважно використовується до осіб з порушеннями інтелектуального розвитку).

Однією із важливих характеристик осіб з ООП є вік. Оскільки серед різних вікових груп підлітки з різними психофізичними порушеннями є найбільш інтолерантні до негативних соціально-стресових впливів (зокрема і війни, воєнного стану, який нині переживає Україна), що обумовлено незрілістю та нестійкістю нервової системи, перехідного (пубертатного) періоду, їх стратегій адаптації до навколишньої дійсності. Внаслідок цього в пубертатний період нерідко розвивається девіантна копінг-поведінка, що особливо актуалізується в ситуаціях ускладнення задоволення соціально значущих потреб особистості. Сутність девіантної копінг-поведінки полягає в прагненні особистості до уникнення реальної дійсності, шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому психоактивних речовин.

Найчастіше у психологічній та юридичній практиці можна зустріти осіб з синдром підвищеної збудливості з психомоторною розгальмованістю (24,7 %), агресивності (21,2 %), рідше визначаються синдроми потреби у постійному догляді бродяжництва (6,2 %), психічної нестійкості та низьким рівнем саморегуляції (3,8 %). Відхилення від нормотипової поведінки набуло за останні роки масового характеру, і перетворилося на серйозну соціальну та психолого-педагогічну проблему ще до початку воєнного часу. Нині можна спостерігати лише загострення таких проблем та поведінкових реакцій.

Порушення поведінки у дітей/підлітків з ООП виявляються через пропусками уроків, втечею з корпусів проживання (якщо йдеться про школу-інтернат класичного зразка, а не ІРЦ) (53,2% від загальної кількості дітей), втечами з дому, від батьків та бродяжництвом (82,1%), агресією щодо оточуючих людей (57,4 %), аутоагресією (17,1%), бурхливими афективними спалахами (66,7 %), грубістю по відношенню до рідних, освітян та вихователів (69,9 %), порушеннями дисципліни (53,4 %), крадіжками (47,5 %), участю в асоціальних компаніях, підвищеною та невідповідною віку сексуальністю (49,7 %), раннім початком тютюнопаління (56,1 %), алкоголізації (48,7 %) та вдихання токсичних речовин (13,4 %).

Важливо також згадати про стани агресії (фізичної та вербальної) по відношенню до батьків, освітнього персоналу, вихователів, однолітків дітей з

ООП. Так, наприклад серед дітей/підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку у спеціальних школах це явище характерне для 12,5 % учнів випускних класів. Як правило, вона надзвичайно жорстока, напади або бійки здійснюються без достатнього розуміння небезпечних наслідків чи ушкоджень. Аутоагресія, як правило, виникає у відповідь на образи, покарання та інші конфлікти з дорослими чи старшими дітьми. Діти б'ють себе по голові, нівечать обличчя (дряпають) та тіло, наносять на шкіру порізи, рвуть волосся.

Підвищена афективна збудливість зустрічається у 21,8% всіх дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, серед випускників спеціальних шкіл – у 32,7% випадках. Афекти виникають із незначного приводу, виявляються руйнівними діями, грубістю, необдуманими вчинками, делінквентною поведінкою. Грубість, що виникає на підґрунті афективної нестабільності, дратівливості, виявляється у зухвалих образливих, іноді нецензурних відповідях щодо справедливих зауважень чи прохань дорослих. Нерідко це стереотипи примітивних штампів поведінки дорослих із найближчого оточення, повторювання сварок, що чує дитина особливо на фоні подій, що відбуваються в країні нині.

Підсумовуючи вище зазначене, підкреслимо, що девіантна поведінка проявляється як відхилення від загальноприйнятих культурних зразків, які або не завдають великої шкоди оточуючим, як, наприклад, у випадках порушень норм етикету та інших елементарних поведінкових стандартів, або спрямовані своїм деструктивним потенціалом насамперед проти суб'єктів девіацій. Носіями цих відхилень можуть бути як представники діти, так і підлітки з ООП, що знаходяться на різних стадіях незавершеної соціалізації.

Найбільш важкими формами девіацій є алкоголізм, наркоманія, проституція, суїцид із властивою їм аутодеструктивною спрямованістю. Їх особливість полягає в тому, що жертвами руйнівного потенціалу, що міститься в них, виявляються не тільки самі жертви, але й ті, хто знаходиться в безпосередній близькості від них. Соціальна небезпека девіацій полягає у їх здатності створювати передумови виникнення більш складних, серйозних і шкідливих форм асоціальної поведінки. Тому низка випадків девіацій зараховують до протиправних діянь та підлягають нормативному контролю з боку органів правопорядку та відповідних галузей законодавства.

Проблема попередження поведінки, що відхиляється від суспільних та соціально-юридичних норм, як правило, загострюється в кризові періоди стану суспільства, в якому зараз ми й перебуваємо. Стан війни, воєнних дій – що може бути гірше для нестабільної психіки дитини/підлітка з ООП?! У такій ситуації неповнолітні з ООП виявляються соціально нестійкими, морально невідповідними і незахищеними. Часто, не маючи достатнього життєвого досвіду, моральних переконань, не вміючи відрізнити справжні життєві цінності

від уявних, штучних, вони закріплюють у своїй свідомості та поведінці негативні тенденції у суспільному розвитку.

НАСТУПНОГО РАЗУ, ЩЕ В ОДНІЙ ПУБЛІКАЦІЇ МИ РОЗГЛЯНЕМО ПРОБЛЕМУ ДЕВІАЦІЇ, АЛЕ ПЕРЕВАЖНО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСНОВНИХ СПОСОБІВ ДІЇ ПСИХОЛОГІВ ТА ПЕДАГОГІВ ЩОДО КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ОЗНАЧЕНОЮ КАТЕГОРІЄЮ ДІТЕЙ, ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА ДИТИНУ У ПЕРІОД СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН (ВОЄННОГО СТАНУ), ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА БАГАТО ІНШОГО.